

Respect, identiteit en loyaliteit

Een cultuursensitieve benadering

Victor Kouratovsky

Inleiding

Is respect een belangrijk begrip in de adolescentie? Deze vraag wordt in dit artikel benaderd vanuit een cultuursensitieve invalshoek op de kinder- en jeugdpsychotherapie. Cultuursensitieve diagnostiek en therapie kenmerken zich door een expliciete onderkenning en waardering van het belang van cultuur, taal en afkomst. Deze benadering is ontstaan vanuit de transculturele psychiatrie en behoort tot wat inmiddels culturele psychiatrie wordt genoemd. De vraagstelling spitst zich toe op de periode van het leven die bekend staat als de adolescentie. Antwoord op de vraag veronderstelt daarom bovendien, als bijna vanzelfsprekend voor kinder- en jeugdpsychotherapie, een ontwikkelingspsychopathologische invalshoek. We begeven ons daarmee op het snijpunt van cultuursensitieve en ontwikkelingspsychologische benaderingen. In grote trekken herhalen we hierbij recente argumentatie (Kouratovsky, 2007) maar vullen die aan en werken die verder uit in de richting van de vraagstelling.

Na een nadere toelichting op een cultuursensitieve benadering binnen de psychiatrie staan we stil bij de betekenis van het begrip respect en wordt die betekenis met behulp van het begrip 'inwikkeling' geplaatst binnen de kinderlijke ontwikkeling. Voor de adolescentie blijkt respect dan een sleutelrol te vervullen. Afsluitend staan we stil bij implicaties voor de praktijk van geestelijke gezondheidszorg en kinder- en jeugdpsychotherapie in het algemeen en voor adolescenten in het bijzonder.

Transculturele psychiatrie en de cultuursensitieve benadering

Transculturele psychiatrie is een specialisme dat is ontstaan uit de confrontatie tussen westerse psychiatrie en niet-westerse culturen. De toepassing van geneeskunde in de voormalige koloniën en wingewesten van westerse mogendheden stuitte al eerder op bijzondere problemen en werd onderwerp van de medische antropologie.

Met de publicatie van de *Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders fourth edition* (DSM-IV; APA, 1994) is een belangrijke aanzet gegeven voor de transculturele psychiatrie. Er kwam een wereldwijde verspreiding en toepas-

sing, vooral ook bij etnische groepen in met name de Verenigde Staten. Het handboek kent, als bijlage, de *Outline for Cultural Formulation and Glossary of Culture-Bound Syndroms* (Appendix I; APA, 1994), waarna de *Cultural Formulation* ook hier toepassing kreeg (Borra e.a. 2002). De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP), de wetenschappelijke vereniging van psychiaters, kent vanaf 2003 een erkende sectie Transculturele psychiatrie. Wereldwijd, binnen de World Psychiatric Association, is de Transcultural Psychiatric Section uitgegroeid tot de een na grootste sectie (World Healer 2006). En hieruit is weer een World Association for Cultural Psychiatry ontstaan die in 2006 zijn eerste congres hield. In de *founding principles and mission* van deze vereniging is de motivatie als volgt aangegeven: 'During the past several decades, there has been steadily increasing recognition of rapid social and cultural change as significant contributors to stress-related illnesses. Equally, there has been increased attention paid to the psychosocial consequences of migration within and between nations, due in part to economically derived 'pull' factors, and in part to the 'push factors' of natural disaster, conflict and war. (...) Culturally sensitive and culturally competent assessment, diagnosis, care and treatment of patients of various ethnic/cultural backgrounds are becoming the expected and required standards in the field of psychiatry and in mental health care generally' (www.waculturalpsychiatry.org).

Vanuit de aandacht voor de invloed van andere, vreemde culturen op ziektebegrip en beleving komt men vervolgens makkelijk op de onderkenning dat alle cultuur, dus ook die van het westen, relevant is voor gedrag en psychiatrie in al zijn vormen. Deze stelling is ondersteund vanuit de crossculturele psychologie, een vakgebied dat eveneens sterk in opkomst is.

Vooralsnog zijn de bevindingen van transculturele psychiatrie en crossculturele psychologie met name op het gebied van kinderen en adolescenten echter nog lang niet voldoende doorgedrongen. Zo komen deze invalshoeken in Nederland tot nu toe amper aan bod in de (post)academische generalistische en specialistische opleidingen in hun consequenties voor geestelijke gezondheidszorg. Met name wat betreft de nakomelingen van niet-westerse migranten lijkt de situatie weinig veranderd ten opzichte van een paar jaar geleden. Vrijwillige vormen van hulpverlening, waaronder psychotherapie, bleken deze groepen onvoldoende te bereiken terwijl er een oververtegenwoordiging was onder allerlei vormen van opgelegde en forensische hulpverlening (Kouratovsky, 2002).

Respek! en respect

Het onderwerp respect heeft veel te maken met cultuur, taal en afkomst. Zo is in de huidige culturele en sociaal-politieke context de roep om respect een algemeen verschijnsel. Die roep is als een uiting van narcisme te begrijpen voor zover respect eenzijdig wordt opgeëist, zonder dat daar iets tegenover staat (Cushman, 1990). Als eis is hij nauw verweven met het idee 'zelf' veel waard te zijn en dus met een grote 'zelfwaardering'. Die grote zelfwaardering moet

bevestigd worden door anderen. Eenmaal aan het wankelen gebracht, is er de dreiging van agressie (Baumeister e.a., 1996).

Respect speelt vooral een belangrijke rol in de hiphop-cultuur en in het bijbehorende slang: 'respek!' De van tv en film bekende en populaire Ali G. geeft een persiflage op hiphop terwijl hiphop zelf al een persiflage is voor zover het een commentaar levert op de niets en niemand ontziende zucht naar geld en status. Hiphop schetst een beeld van moreel verval: geweld, seks, uitbuiting, geld en opzichtige opsmuk, 'bling bling', zijn de enige manieren en tekenen om vooruit te komen, succesvol te zijn en respect te verdienen. Disrespect tonen, een ander op zo'n grof mogelijke manier beledigen (= 'dissen'), anderen laten zien dat je hen niet nodig hebt en hen te slim af bent, is ook een manier.

De helden van de hiphop zijn bij uitstek de kansarmen: Afro-Amerikanen, Latino's en 'white trash' van de getto's in de Verenigde Staten. De impliciete waardering is ambivalent. In de cultuur van de Verenigde Staten met name is een bijzondere aandacht aanwijsbaar voor het leven op de grens, de 'frontier' of 'borderline', met zijn bijbehorende wetteloosheid, mentaliteit en vooral ook elan. Die bijzondere aandacht komt ook tot uitdrukking in het idee van borderlinepathologie, waar we later nader op ingaan en waarvan de uitingsvormen sterk overeen kunnen komen met die van de adolescentie. Het idee van de adolescentie is overigens opvallend richtinggevend voor de gehele westerse cultuur (Paglia, 1990).

Hiphop heeft een bijzondere aantrekkingskracht op adolescenten van allerlei afkomst, niet alleen op de groeiende groep van kansarmen. In het geval van de hiphop is de dubbele bodem van het maatschappijkritisch commentaar verdwenen en is onmiddellijke bevrediging de commerciële en na te streven maat. Tegelijkertijd wordt ook een raciaal beeld gecreëerd van de 'zwarte' als negatieve tegenpool, van alles wat je dus uiteindelijk misschien niet moet zijn of doen maar wat wel aantrekkelijk is.

Het onderwerp van respect en adolescentie staat daarmee ook duidelijk in het teken van de recent sterk toegenomen spanningen tussen westerse autochtonen en niet-westerse allochtonen, waarbij vooral de mannelijke adolescenten van niet-westerse afkomst angst en spanning oproepen.

Bij een roep om iets als respect volgt in een psychotherapie altijd de vraag: waar gaat het hier precies over en hoe kunnen we dit begrijpen? Met andere woorden: wat is respect, waar staat het bij deze cliënt voor en wat bedoelt hij er mee? Voor ons eigen begrip is het dan altijd weer de moeite waard om terug te gaan naar het ontstaan van het begrip en naar de betekenissen die historisch besloten liggen in het woord.

Respect is in zijn actieve werkwoordsvorm: respecteren, etymologisch terug te voeren op het Latijnse *specere*, oftewel zien, kijken. *Respicere* is het Latijn voor omkijken. Omkijken houdt een herhaling in: opnieuw kijken of zien, her-zien. Respect houdt op deze manier in: herkennen en erkennen. Er is van hieruit een

lijn te trekken naar het Engelse *regard* en het Franse *regarder*, een lijn die een (wederzijdse) versterking en bescherming impliceert maar ook behoedzaamheid voor de mogelijkheid van confrontatie.

Respect is een woord dat vooral wordt gebruikt om intermenselijke betrekkingen aan te geven en daarbij passende gedragstendenties of emoties. Bij (h)erkennen ligt er een nadruk op de cognitie terwijl 'omzien', niet alleen in het Nederlands, een affectieve betekenis heeft die verbonden is met het begrip 'zorg'. Omzien en omkijken naar iemand betekent namelijk ook: zorgen voor de ander, de ander bescherming bieden.

Respect: ontwikkeling en inwikkeling

Vanuit deze betekenissen van herkennen, erkennen en zorg beredeneerd, is respect voor de ontwikkelingspsychologie een noodzakelijke voorwaarde. Het is een algemeen principe om ontwikkeling mogelijk te maken en te begrijpen en in goede banen te leiden. Het is dan direct gelieerd aan de fundamentele menselijke behoefte om erbij te horen, de primaire emotie van de 'need to belong' (Baumeister & Leary, 1995).

De ontwikkelingspsychopathologie loopt tot en met de lichamelijke volwassenheid en onderscheidt als ontwikkelingstaken hechting, autonomie, sociale en culturele vaardigheden en identiteit. Een cultuursensitieve benadering veronderstelt een kritische opstelling en gevoeligheid voor de culturele constructie van concepten als respect, zelf en zelfwaardering. Anderzijds belicht een cultuursensitieve benadering het algemene, universeel menselijke van niet alleen biogenetische *ontwikkeling* maar vooral ook van een, zo dadelijk nader te verklaren, psychosociale *inwikkeling* (Kouratovsky, 2007).

Het is hier geen vraag of het denken in ontwikkeling en ontwikkelingstaken als hechting, autonomie, sociale en culturele vaardigheden en identiteit universeel: altijd, overal en voor iedereen, geldig is. Dit is zelfs onwaarschijnlijk, ontegenzeggelijk verbonden als deze manier van denken is met de historische constellatie en organisatie van samenleven waarin praktijken als kinder- en jeugdpsychiatrie en -psychotherapie kunnen bestaan. Dit denken heeft echter wel een heuristische waarde bij het zoeken naar oplossingen voor problemen die zich vanuit deze praktijk voordoen. Een voorwaarde voor een cultuursensitieve toepassing is de realisatie dat de invulling van die ontwikkelingstaken historisch en cultureel bepaald is en gemedieerd wordt door anderen in de directe omgeving van het kind of de jeugdige die met die opgaven wordt geconfronteerd. Er zijn daarin algemene raakvlakken en zelfs zekere universele kenmerken te onderscheiden.

Inwikkeling: holding en vorming

Wanneer de ontwikkeling van een kind wordt gezien, is duidelijk dat daar vanaf de allereerste momenten zorg en bescherming nodig zijn. De allereerste erkenning en herkenning van de tekenen van nieuw leven, van zwangerschap,

roepen bij de aanstaande moeder en haar omgeving al zorg op en de mogelijkheid van speciale maatregelen. Onlangs is de invloed aangetoond die ouderlijke psychopathologie al tijdens de zwangerschap op de verdere ontwikkeling van het kind kan hebben. Een invloed die overigens sterk 'etnisch' geladen bleek en zo ook met migratie is verbonden (Van den Berg, 2006), zoals later uiteengezet wordt. Bepaling van de afstamming, mogelijke namen voor het kind en speciale gebruiken maken dat het kind al voor de geboorte deel uitmaakt van een sociale groep (zie ter illustratie bijvoorbeeld Cassiman, 2000). Die invloed is diepgaand op de gehele verdere biopsychosociale ontwikkeling. Om de vormende invloed aan te geven van de menselijke sociale en culturele omgeving op het opgroeien van kind tot volwassene, is recent de term *inwikkeling* geïntroduceerd (Kouratovsky, 2007).

De *inwikkeling* als vormende factor van het zelf in een sociaal, intermenselijk en relationeel verband is zo al op zeer jonge leeftijd terug te vinden en heeft direct te maken met wat er vanuit de omgeving verwacht wordt van een kind van een bepaalde leeftijd, geslacht en afkomst. Imitatie speelt al in het gedrag van zuielingen een aantoonbare rol (Meltzoff, 2005). Basale processen als geheugen en waarneming blijken al bij kinderen van een jaar of vier wezenlijk beïnvloed door taal en cultuur (Wang, 2004). Wat het kind uit zichzelf wordt geacht te kunnen doen valt onder autonomie. Wat het kind verder leert: hoe om te gaan met anderen en hoe onderscheid te maken in zijn leefwereld, valt onder vaardigheden. Deze ontwikkelingsopgaven gaan samen met *inwikkeling* op basis van de verwachtingen die de directe sociale omgeving van het kind over hem of haar heeft en die bepalend zijn voor opvoeding of enculturatie (Matsumoto, 2000). Voor identiteit als ontwikkelingsopgave geldt dit misschien nog sterker. Bij identiteit is de verwachting dat het individu de wijzen van begrijpen, waarnemen, waarderen en dergelijke van de samenleving waarin hij/zij is opgegroeid en geëncultuureerd dusdanig heeft eigen gemaakt dat hij/zij een volwaardig lid is van die samenleving. Een lid dat de cultuur met zijn lichaamskracht, arbeid en intelligentie helpt continueren en uitdragen en in staat is die te reproduceren en over te dragen op een volgende generatie.

Migratie als scheur en risico

Het belang van *inwikkeling* is recent uiteen gezet en geïllustreerd met diverse psychiatrische studies die stuiten op de gevolgen van ingrijpende veranderingen van psychosociale omgeving zoals een migratie (Kouratovsky, 2007). Een migratie in de voorgeschiedenis, hetzij van een kind of jongere zelf, hetzij van de ouders, blijkt het risico op psychopathologie sterk te vergroten. Uit veel studies blijkt een sterk verhoogd risico op psychose en de diagnose schizofrenie bij migranten en de eerste generatie van hun nakomelingen (Cantor-Graae & Selten, 2005). Dit risico blijkt direct te relateren aan het feit van migratie van ouders of jongere zelf, terwijl het risico voor de tweede generatie nog groter is dan voor de eerste. Dit is met uitsluiting van allerlei andere mogelijke ver-

klaringen als een al voor de migratie aanwezige kwetsbaarheid, erfelijkheid en selectie (zie ook Fearon & Morgan, 2006). Bovendien zijn er aanwijzingen voor een verband tussen problemen met tweede taalverwerving en allerlei vormen van psychopathologie.

Een mogelijke verklaring is dat het dopaminesysteem al vroeg in de jeugd gesensitiseerd wordt voor de stress die met migratie samengaat waardoor er een blijvende kwetsbaarheid volgt (Van Os e.a., 2005). Psychose doet zich in de regel voor het eerst voor in de adolescentie en vormt met name voor deze ontwikkelingsfase een risico. Des te opvallender is dat Nederlands onderzoek aantoonde dat met een achtergrond van migratie het risico op psychose in de leeftijdscategorie van vier tot zestien, viermaal, groter is dan voor anderen (Patino e.a., 2005). Die stress kan als resultaat worden gezien van een gebrek aan *inwikkeling*.

Een gebrek aan *inwikkeling* kan ontstaan doordat de invulling van de ontwikkelingsopgaven vanuit het thuismilieu en de eigen afkomst niet voldoende aansluit op de invulling vanuit de omringende samenleving. Een gebrek dat begrepen kan worden als gebrek aan respect: (h)erkenning en zorg, bij de overgang van het eerste, thuismilieu naar de omringende sociale omgeving. Als gevolg hiervan ontstaan bij iedere ontwikkelingsopgave specifieke risico's en uitingsvormen. In de adolescentie komen veel risico's samen en krijgt respect een bijzondere invulling.

Respect en adolescentie

Een belangrijke adolescentietaak is het ontwikkelen van een eigen identiteit. Het is de periode in het leven waarin, op basis van de uitkomsten van de eerdere ontwikkelingstaken, de lichamelijke en sociale overgang en initiatie plaats vindt van kind en jeugdige naar volwassene. De objectieve uitkomsten zijn een vaste partner en werk. Vanuit de psychotherapie is adolescentie een tweede kans: de mogelijkheid om wat eerder in de ontwikkeling minder goed is verlopen alsnog ten goede te keren (Meurs & Vliegen, 1999).

Zoals de klinische praktijk laat zien, verloopt de overgang van de eigen groep/gezin/familie naar de samenleving niet altijd even soepel. Een afwijkende afkomst kan die overgang moeilijker maken. Dit geldt niet alleen voor adolescenten met een niet-exclusief Nederlandse achtergrond maar ook bij allerlei andere groepen van lage status. De adolescent is kwetsbaar, met name in relaties met anderen en in het handhaven van zelfcontrole en de beheersing van affecten. Dit zijn bij uitstek ook de kenmerken van borderlinepathologie. In stabiele omstandigheden en met voldoende steun en sturing vanuit thuismilieu en samenleving, met voldoende *inwikkeling*, krijgt die instabiliteit geen al te dramatische uitingsvormen. Bij gebrek aan stabiliteit, steun en sturing, zoals in tijdperken van grote sociale veranderingen, kunnen crises en identiteitsverwarring psychotische en chronisch verstoorde uitingsvormen aannemen.

Een kernpunt van de opgave van de adolescentie ligt in een gedeeltelijke verschuiving van loyaliteit van gezin en familie naar anderen en de grotere samenleving. Erikson (1960) benoemde trouw of loyaliteit ('fidelity') als de positieve uitkomst van identiteit en adolescentie. Die loyaliteit staat voor een gerichtheid op en verbondenheid met anderen. Een dergelijke gerichtheid hebben we ook gezien in de betekenis van respect, namelijk het benaderen en waarderen van anderen als fundamenteel anders en, even fundamenteel, juist daarom als waardevol. Die waardering kan echter niet zomaar ontstaan maar moet om te beginnen vanuit de samenleving worden aangereikt: 'For youth needs, above all, confirming adults and affirming peers.' (ibid. p. 125.) Het is eerst dan dat authenticiteit en (vrijwillige) verplichting in de zin van 'commitment' mogelijk worden en identiteit als 'who I am is the same as where I belong' (Dalal, 2006) zijn volle betekenis kan krijgen.

Sociale integratie en acculturatie

Sociale integratie is de keerzijde van identiteit, de hoofdtaak van de adolescentie, en heeft als reeds genoemde markeringspunten het verrichten van betaalde arbeid en het hebben van een partner. Werk en partner zijn mede afhankelijk van afkomst en status.

Sociale integratie wordt wel gelijkgesteld met acculturatie, een begrip dat vooral met migratie is verbonden. Er is wel een accentverschil: bij acculturatie gaat het om de inpassing en de aanpassing ten opzichte van dominerende culturele waarden, gedragingen en groepen. Bijvoorbeeld: wanneer iemand in een dorp is opgegroeid in een gezin met bepaalde waarden, opvattingen en taalgebruik en het wil 'maken' in een grote stad is het nodig om zich daar aangepast te gedragen, te kleden, en niet te afwijkend te praten.

Met een andere huidskleur, andere fysieke kenmerken of een naam die indicatief is voor een minderheid, zal het in de regel niet mogelijk zijn om zich in niets meer te onderscheiden van de dominante groep, daar volkomen in op te gaan en te assimileren. De *inwikkeling* kan ook exclusief binnen de eigen groep worden gezocht of in een groep die duidelijk openstaat voor de jongere, met een risico op separatisme en extremisme. Wanneer daar geen mogelijkheden voor zijn is er de kans om te marginaliseren en nergens nog bij te horen, met als extreemste uitkomsten chronische verwarring of schizofrenie en suicide.

Het risico op psychose en de diagnose schizofrenie blijkt in westerse landen tot vijfmaal zo hoog voor nakomelingen van migranten van een niet-westerse afkomst, daarentegen 'maar' tweemaal zo hoog wanneer het migratie tussen westerse landen betreft. Waargenomen discriminatie blijkt een van een groep van risicofactoren met als andere: huidskleur, uiterlijk, afkomst, leven in de grote stad, cannabisgebruik, eerder trauma en blootstelling aan stress en een laag IQ (Van Os e.a., 2005). Deze risicofactoren wijzen allen in de richting van

gebrekkige sociale integratie, weinig steun en slechte maatschappelijke vooruitzichten (Selten & Cantor-Graae, 2005). Veel studies wijzen verder op een duidelijk verband tussen sociale uitsluiting en gebrekkige zelfcontrole (Baumeister e.a., 2005), terwijl gebrekkige zelfcontrole is aan te merken als een kern van psychopathologie.

Voor iemands geestelijke gezondheid is het het beste wanneer de eigen achtergrond niet ontkend of verdrongen hoeft te worden maar dat aspecten daarvan zonder bezwaar in het maatschappelijk functioneren geïntegreerd kunnen worden. Goed onderricht en onderwijs in de dominerende culturele waarden en gedragingen en diploma's zijn dan belangrijk. Hiermee is ook de samenleving het best gediend. Met name omdat die samenleving daarmee de loyaliteit van de adolescent of aankomende volwassene verdient.

Conclusie en discussie: respect en geestelijke gezondheidszorg

Psychotherapie met adolescenten betekent ook het bevorderen van integratie, zowel psychisch als sociaal. Het lijkt een open deur om te stellen dat daarbij aandacht en respect voor de culturele achtergrond, *inwikkeling* en ingrijpende ervaringen als verandering van leefomgeving van groot belang zijn. Maar het is nog steeds een gegeven dat geestelijke gezondheidszorg, en psychotherapie in het bijzonder, te weinig toegankelijk zijn voor en te weinig afgestemd zijn op kinderen en adolescenten van een andere afkomst. Deze vaststelling geldt in het bijzonder voor de nakomelingen van migranten uit niet-westerse landen maar is niet beperkt tot deze groepen. Bij de diagnostiek en therapie van al deze jongeren, en eigenlijk alle, is het nodig om hun bijzondere achtergrond of etniciteit, van migratie, acculturatie en meertaligheid, te betrekken en te respecteren. Dit kan niet blijven steken in alleen een intentie maar vraagt veranderingen in opstelling en houding, kennis en vaardigheden die gevolgen hebben voor de organisatie van de hulpverlening (Kouratovsky, 2002).

Een algemeen en belangrijk obstakel voor geestelijke gezondheidszorg en psychotherapie bestaat uit fouten en vertekeningen die optreden bij diagnostiek in brede zin: classificatie, indicatiestelling, bepaling van mogelijkheden en als onderdeel van het therapeutisch proces. Deze zijn onvermijdelijk wanneer onvoldoende rekening wordt gehouden met culturele achtergrond en *inwikkeling*, radicale veranderingen van leefomgeving, taalbeheersing en sociale positie. Zeker in het geval van adolescenten kunnen die fouten en vertekeningen eerder leiden tot desintegratie dan tot integratie (Kouratovsky, 2007). Respect als herkennen en erkennen van verschillen en overeenkomsten tussen mensen en van de beperkingen van ons weten en onze kennis, is de manier om zorg *als mogelijkheid* en voorstelling over te dragen op de volgende generatie en de adolescent. Op deze manier begrepen is respect inderdaad een sleutelbegrip in de psychotherapie met adolescenten, van welke afkomst dan ook.

Samenvatting

Net als andere bijdragen aan deze bundel handelt deze over de vraag of respect een belangrijk begrip is voor de adolescentie.

Na een uiteenzetting over transculturele psychiatrie en een cultuursensitieve benadering is een eerste stap om respect nader te bepalen in zijn vormen van herkennen, erkennen en zorg. Met een volgende stap wordt de adolescentie geplaatst binnen het idee van psychosociale ontwikkeling en bijbehorende ontwikkelingstaken. Deze stappen worden gezet vanuit een cultuursensitief kader en met de introductie van het begrip *inwikkeling* als onlosmakelijk verbonden met ontwikkeling. Respect blijkt daarbij op zijn beurt nauw verbonden met het begrip *inwikkeling* als richtinggevend en vormend voor ontwikkeling.

Het belang van deze *inwikkeling* wordt geïllustreerd met de gevolgen van een migratie. Die gevolgen komen tot uitdrukking in een tot vijfmaal grotere kans op psychose en de diagnose schizofrenie. Tot de risicofactoren behoren een herkenbaar andere afkomst en ervaren discriminatie.

De adolescentie is een periode die extra kwetsbaarheid met zich brengt en een verhoogde gevoeligheid voor allerlei risicofactoren. Respect krijgt in deze periode een sleutelrol doordat het ondervinden van respect een voorwaarde is om het aan anderen te kunnen geven. Dit stelt de adolescent in staat om de centrale ontwikkelingstaak van identiteit dusdanig te verankeren in de samenleving dat loyaliteit ten opzichte van de maatschappij en authenticiteit in persoonlijk functioneren mogelijk worden.

Respect blijkt dus inderdaad een belangrijk begrip voor de adolescentie. Voor geestelijke gezondheidszorg en psychotherapie, met name voor de kwetsbare groepen van adolescenten en nakomelingen van migranten, is respect onmisbaar. Respect is onderdeel van de manier om de maatschappelijke integratie van adolescenten te bevorderen en om de geestelijke gezondheid van individu en samenleving te dienen.

Voor psychotherapeuten zal het belang van respect in principe geen bijzonder betoog nodig hebben en vanzelfsprekend lijken. De invulling en uitwerking van dit begrip komen echter niet vanzelf en veronderstellen een cultuursensitieve benadering. Tot nu toe zijn er op meerdere niveaus nog teveel blokkades die de toegankelijkheid van geestelijke gezondheidszorg en psychotherapie voor met name nakomelingen van migranten in de weg staan.

Een van die blokkades bestaat uit het gebruik van diagnostiek in de breedste zin van dit begrip: als classificatie, als indicatie, als bepaling van mogelijkheden en als onderdeel van het therapeutisch proces. Zonder dat hierbij systematisch rekening wordt gehouden met aspecten van etniciteit en *inwikkeling*, migratie en acculturatie en taalbeheersing, sluit diagnostiek niet aan en geeft het een vertekend beeld. Dit vertekende beeld kan in plaats van bijdragen aan integra-

tie en geestelijke gezondheid juist leiden tot discriminatie, maatschappelijke uitsluiting en de daarmee verbonden vormen van ernstige psychopathologie.

Literatuur

- Baumeister, R.F., DeWall, C.N., Ciarocco, N. J. & Twenge, J.M., 2005. Social Exclusion Impairs Self-Regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, (4), 589-604.
- Baumeister, R.F. & Leary, M.R., 1995. The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117 (3), 497-529.
- Baumeister, R.F., Smart, L. & Boden, J.M., 1996. Relation of Threatened Egotism to Violence and Aggression: The Dark Side of High Self-Esteem. *Psychological Review*, 103 (1), 5-33.
- Berg, M.P. van den, 2006. *Parental psychopathology and the early developing child. The Generation R study*. [dissertatie] Rotterdam: EUR., te downloaden via <http://repub.eur.nl/>.
- Cassiman, A., 2000. When the child wants a name. The primary emergence of belonging among the Kasena. An anthropological analysis. *Medische Antropologie*, 12 (1), 23-46.
- Cantor-Graae, E & Selten, J-P., 2005. Schizophrenia and Migration: A Meta-Analysis and Review. *American Journal of Psychiatry*, 162 (1), 12-25.
- Cushman, P., 1990. Why the self is empty: Toward a historically situated psychology. *American Psychologist*, 45 (5), 599-611.
- Dahlal, F., 2006. Racism: processes of detachment, dehumanization, and hatred. *Psychoanalytical Quarterly*, 75, 131-162.
- Erikson, E. H., 1960. Human Strength and the Cycle of Generations. In: E. H. Erikson (1994). *Insight and Responsibility*. New York: Norton, p. 109-158.
- Fearon, P. & Morgan, C., 2006. Environmental Factors in Schizophrenia: The Role of Migrant Studies. *Schizophrenia Bulletin*, 32(3), 405-408.
- Kouratovsky, V., 1996. Migratie- en etnisch/ cultuur-specifieke aspecten bij de diagnostiek van kinderen en jongeren. In: J. de Jong & M. van de Berg (red.). *Transculturele psychiatrie en psychotherapie; Handboek voor hulpverlening en beleid*. Lisse: Swets & Zeitlinger, p. 185-203.
- Kouratovsky, V., 2002. *Wat is er aan de hand met Jamila? Transculturele diagnostiek bij de Bureaus Jeugdzorg*. Utrecht: FORUM / Amsterdam: Boom.
- Kouratovsky, V., 2005. ADHD bij kinderen en jongeren vanuit een transcultureel psychiatrisch perspectief. *Cultuur, Migratie en Gezondheid*, 2(2), 43-47.
- Kouratovsky, V., 2007. Ontwikkeling en inwikkeling. Naar een cultuursensitieve diagnostiek en therapie voor kinderen en adolescenten. In: R. Beunderman, A. Savenije, F de Rijke & P.Willems (red.). *Interculturalisatie In de Jeugd-GGz. Wat speelt er?* Assen: Van Gorcum.
- Matsumoto, D., 2000. *Culture and Psychology. People around the world*. (2nd edition). Belmont (USA): Wadsworth.
- Meltzoff, A.N., 2005. Imitation and other minds: The "Like Me" hypothesis. In: S. Hurley & N. Chater (Eds.). *Perspectives on Imitation: From Neuroscience to Social Science*. Cambridge (Ma.): MIT, p. 55-77.
- Os, J. van, Krabbendam, L., Myin-Germeys, I. & Delespaul, P., 2005. The schizophrenia envirome. *Current Opinion in Psychiatry*, 18, 141-145.
- Paglia, C., 1990. *Sexual Personae. Art and decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*. Harmondsworth [etc.]: Penguin.
- Patino, L.R., Selten, J-P, Van Engeland, H.E., Duyx, J.H.M., Kahn, R.S. & Burger, H., 2005. Migration, family dysfunction and psychotic symptoms in children and adolescents. *The British Journal of Psychiatry*, 186, 442-443.
- Selten, J-P & Cantor-Graae, E., 2005. Social defeat: risk factor for schizophrenia? *British Journal of Psychiatry*, 187, 101-102.

- Vedder, P. & van de Vijver, F.J.R., 2003. De acculturatie en adaptatie van migrantenjongeren in Nederland. Een vergelijkende studie. *Migrantenstudies, Themanummer Jeugd*, 19 (4), 252-265.
- Vliegen, N. & Meurs, P. (red.), 1999. *Het voorjaars ontwaken: De adolescentie in psychodynamische theorie en therapie*. Leuven: Garant.
- Wang, Q., 2004. The Emergence of Cultural Self-Constructs: Autobiographical Memory and Self-Description in European American and Chinese Children. *Developmental Psychology*, Vol. 40 (1), 3-15.

Adolescenten en Respect

Psychotherapie met adolescenten

C.J.A. Roosen

A. Savenije

A. Kolman

R. Beunderman

2008 Van Gorcum

© 2008, Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

NUR 777

ISBN 978 90 232 4361 8

Grafische verzorging: Koninklijke Van Gorcum, Assen

1

( )

( )

( )

( )

1 -